

Sztandary „Solidarności” myszkowskich zakładów przemysłowych i ich symbolika

Streszczenie

Po powstaniu w roku 1980 Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” jednym z ważnych pozazawodowych aspektów działalności były z pewnością fundowane i poświęcone sztandary. Najwcześniejsze pojawiły się już pod koniec 1980 r., ale najwięcej pojawiło się ich w roku 1981. W tę ogólnopolską tendencję wpisały się również komisje zakładowe NSZZ „Solidarność” myszkowskich zakładów pracy. Ufundowano i poświęcono wówczas trzy sztandary. Na wszystkich pojawiły się wątki religijne w osobach świętych: Floriana i Krzysztofa oraz wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej.

Summary

After the founding of the Independent Self-Governing Trade Union “Solidarity” in 1980, one of the important non-business aspects of the activity was certainly the donated and consecrated banners. The earliest ones appeared at the end of 1980, but most of them in 1981. This nationwide trend also included commissions of NSZZ “Solidarity” in the workplaces of Myszków. Three banners were donated and consecrated then. They all presented religious topics, namely, saints: Florian and Christopher and the image of Our Lady of Czestochowa.

Słowa kluczowe: Myszków, NSZZ „Solidarność”, sztandar, symbolika

Keywords: Myszków, „Solidarity”, banner, symbols

Zainicjowane w lipcu i sierpniu 1980 roku protesty robotnicze w Lublinie, Szczecinie, Gdańsku oraz Jastrzębiu Zdroju przyniosły zmiany, których owocem było powstanie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego, który przyjął nazwę „Solidarność”. Nie było chyba w Polsce zakładu pracy (a jeśli tak to nieliczne), w których nie powstały by komisje zakładowe tegoż związku, które później tworzyły poszczególne regiony. Niezwykle szybko rozpoczęto również, zarówno w komisjach zakładowych, międzyzakładowych czy regionach proces fundowania sztandarów. Działo się to oddolnie, poprzez zbiórki pieniędzy wśród członków nowego związku zawodowego czy też poprzez

sprzedaż odpowiednich cegiełek. Pierwsze sztandary święcono już pod koniec 1980 roku, choć to niezwykle rzadkie przypadki, ale prawdziwy „wysyp” tego typu uroczystości miał miejsce w roku 1981. Łączono je najczęściej z innymi uroczystościami jak 3 maja czy 11 listopada, a więc w święta zniesione przez władze komunistyczne w Polsce. Z kolei sztandary „Solidarności” kolejarzy święcono w okolicach 25 listopada, a górnicze – 4 grudnia, kiedy to przypadały wspomnienia patronek tych zawodów. Ostatnie sztandary święcono jeszcze w dzień, w którym wprowadzono stan wojenny, a więc 13 grudnia 1981 roku¹. Ja zauważyli autorzy publikacji poświęconej solidarności tarnogórskiej, sztandary NSZZ „Solidarność” stały się swoistymi znakami ówczesnych czasów².

Nie inaczej sytuacja wyglądała w Myszkowie. Tam również zawiązały się w kilku zakładach i przedsiębiorstwach. Początek tworzeniu struktur nowego związku zawodowego w Myszkowie dał strajk przeprowadzony w dniach od 8 do 9 września 1980 roku w „Mystalu”. Wzięło w nim udział około 3000 pracowników. Potem zawiązywały się kolejne komisje zakładowe, między innymi w Myszkowska Fabryka Naczyń Emaliowanych „Światowit”, Rejonowym Przedsiębiorstwie Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej oraz Przedsiębiorstwie Komunikacji Samochodowej. Wszystkie te komisje weszły w struktury regionu Śląsko-Dąbrowskiego³.

Mimo, iż sztandary towarzyszą człowiekowi od wieków, nie są one jak dotychczas przedmiotem szczególnego zainteresowania badaczy ani samej nauki, jaką jest weksylologia. Owszem pojawiają się publikacje, których głównym tematem jest sztandar, są one jednak nieliczne i najczęściej posiadają formę albumu, z krótkim wprowadzeniem merytorycznym. Należy wskazać tu między innymi następujące publikacje: *Nasze sztandary*⁴, *Sztandary polskiego ruchu ludowego*⁵, *Sztandary ludowego Wojska Polskiego 1943-1974*⁶ czy też artykuł

1 Na tę chwilę udało się ustalić 14 sztandarów, które poświęcone zostały właśnie 13 grudnia 1981 r. Święcono je w następujących miastach i miejscowościach: Częstochowa, Rudniki, Konin, Bydgoszcz, Pabianice, Łódź, Rajcza, Poznań, Gorzów Wielkopolski, Białystok, Prudnik, Kietrz, Dąbrowa Górnicza, Zbąszynek. Na temat okoliczności poświęcenia sztandaru Komisji Międzyzakładowej NSZZ „Solidarność” w Rajczy, zob.: P. Gołdyn, *Niezwykłe świętowanie na krańcu Polski*, „Gazeta Żywiecka” 2014, nr 12, s. 19-20.

2 R. Ciupa, S. Rosenbaum, *Tarnogórska Solidarność 1980-1981*. Katowice 2010, s. 71.

3 K. Miroszewski przy współpracy z J. Durką, M. Nitą i ks. J. Związkciem, *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*. Myszków 2010, s. 324-325.

4 J. Szymański, S. Zając, *Nasze sztandary*. Kraków 1998.

5 J. Czajkowski, S. Dąbrowski, I. Zamojska (oprac.), *Sztandary polskiego ruchu ludowego*. Warszawa 1994.

6 W. Bigoszevska, H. Wiewióra, *Sztandary ludowego Wojska Polskiego 1943-1974*. Warszawa 1974.

poświęcony sztandarom szkolnym⁷. Warto również wymienić dwie inne publikacje dotyczące powyższego zagadnienia a odnoszące się do sztandarów NSZZ „Solidarność” wydane przy okazji rocznicy powstania związku: *Pod sztandarami Solidarności*⁸, a także *W tym znaku zwyciężysz*⁹.

Według J. Szymańskiego sztandar to rodzaj chorągwi wojskowej, a etymologia nazwy wywodzi się z języka naszych południowych sąsiadów, Czechów – *standara*. Pojawił się on w XVII wieku, w związku z ujednoczeniem umundurowania wojskowego. Analogicznie do organizacji wojskowych sztandarów używają organizacje: społeczne, polityczne, jak również instytucje, jak na przykład związki zawodowe, szkoły, zakłady pracy, itp¹⁰. Pierwsze weksylia, jako znaki bojowo-rozpoznawcze pojawiły się już kilka tysięcy lat temu, najstarsze znane wizerunki pochodzą z Egiptu. Występują na ceramice sprzed 5400 lat, później weksyliów używano także w Asyrii i Persji. W Europie pojawiły się dwie odmiany weksyliów: pierwszą z nich używany w Persji weksyloid metalowy przejęty przez Rzymian, drugim wprowadzony przez Turków, buńczuk powszechnie używany przez ludy mongolskie. Weksylia materiałowe używane były w Chinach i wykonane z jedwabiu. Od VIII wieku znane są używane w Siedmiogrodzie weksylia w postaci proporców. Ewolucja tego znaku prowadziła przez gonafon, chorągiew do sztandaru będącego jedną z form weksyliów¹¹.

Podstawowa definicja sztandaru jest następująca: „weksylium istniejące tylko w jednym egzemplarzu, znak oddziału lub pododdziału wojskowego, instytucji, rady samorządu, szkoły, stowarzyszenia itp. Składa się z dwustronnego płata i drzewca z głowicą. Płat jest obszyty frędzlą i na stałe przymocowany do drzewca, na ogół ozdobnymi gwoździami¹². U nasady głowicy wiąże się szarfę, wstęgę lub ozdobne sznury z chwastami”¹³.

W niniejszych rozważaniach uwaga zostanie skupiona na sztandarach fundowanych i święconych przez związkowców z NSZZ „Solidarność” w myszkowskich

7 P. Gołdyn, *Analiza historyczna i ideologiczna sztandarów szkół noszących imię Komisji Edukacji Narodowej*. W: *Komisja Edukacji Narodowej. Kontekst historyczno-pedagogiczny*. Red. K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, R. Ślęczka. Kraków 2014, s. 457-476.

8 *Pod sztandarami Solidarności*. Opole 2005.

9 A. Szot, *W tym znaku zwyciężysz. Krzyże i sztandary NSZZ „Solidarność” Region Białystok (sierpień 1980-13 grudnia 1981)*. Białystok 2006.

10 J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*. Warszawa 2005, s. 676.

11 A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie*. Warszawa 2003, s. 40-41.

12 Dziś już nie praktykuje się mocowania płatu do drzewca na stałe. Przemawiają za tym względy praktyczne, jak transport, przechowywanie, itp.

13 A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby...*, s. 49.

zakładach pracy. Były to sztandary: Myszkowskich Zakładów Metalurgicznych „MYSTAL”, Myszkowskiej Fabryki Naczyń Emaliowanych „Światowit” oraz Przedsiębiorstwa Państwowej Komunikacji Samochodowej w Myszkowie. Szczególnie zaś dociekania naukowe obejmować będą symbolikę zawartą na sztandarach.

Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność” przy Myszkowskich Zakładach Metalurgicznych „MYSTAL”

Jako pierwszy poświęcony został sztandar Myszkowskich Zakładów Metalurgicznych „Mystal”. Uroczystość miała miejsce 10 maja 1981 roku w parafii Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Myszkowie. Aktu poświęcenia dokonał ks. Marian Kuzia¹⁴. Trzeba podkreślić, że ks. Kuzia był niepisany kapłanem związkowców z „Solidarności”¹⁵. Kapłan ten współpracował z robotnikami z tego zakładu, jeszcze przed powstaniem komisji zakładowej, odprawił dla nich mszę, kiedy strajkowali na terenie zakładu¹⁶.

Sztandar tegoż zakładu wyobraża na stronie odwrotnej, na płacie barwy czerwonej w górnej części umieszczono napis barwy czerwonej w dwóch poziomych liniach: NIEZALEŻNY SAMORZĄDNY | ZWIĄZEK ZAWODOWY. Poniżej wyszyto złotą nicią nazwę związku „SOLIDARNOŚĆ” z biało-czerwoną choraągiewką wileńczącą literę „N”. Krój liter próbuje nawiązać do czcionki zwanej solidarycą. Pod tym napisem ulokowane zostało logo zakładu. Przedstawia ono połowę czarnego koła zębatego z czarną belką, na której umieszczono trzy dymiące, czarne kominy. Wewnątrz półkola, złote naczynie metalurgiczne, z którego wylewa się czerwona surówka. Poniżej w czterech liniach, czerwonym kolorem wyszyty napis: MYSZKOWSKIE ZAKŁADY | METALURGICZNE | W MYSZKOWIE | 1980. Data nawiązuje do roku, w którym powstała komisja zakładowa NSZZ „Solidarność” w tym zakładzie pracy¹⁷.

Strona główna to jasny płat materiału (pierwotnie biały lub ecru) z centralnie wyobrażonym wizerunkiem św. Floriana – patrona hutników. Święty odziany w zieloną tunikę i czerwony płaszcz. Głowę zdobi hełm żołnierza rzymskiego. Pod jego stopami kłęby dymu obok kadź odlewnicza, z której wylewa się rozgrzana (czerwona) stal do formy. Ciekawostką wyobrażenia jest to, że Florian

14 K. Miroszewski przy współpracy z J. Durką, M. Nitą i ks. J. Związkem, *Po obu stronach Warsz...*, s. 324.

15 Więcej na temat ks. Kuzi zobacz: J. Durka, *Ks. Marian Kuzia (1936-1995) – życie i działalność wikariusza i proboszcza w Myszkowie-Mijaczowie*, „Zeszyty Myszkowskie” 2016, nr 3, s. 173-181.

16 J. Durka, *Historia powstania parafii w Myszkowie-Mijaczowie*. W: *Język doświadczenia religijnego*, t. VI. Red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska. Gorzów Wielkopolski 2014, s. 325-341.

17 Opis na podstawie materiału ikonograficznego.

w prawym ręku trzyma proporzec w barwach żółto-czarnych, a więc symbolizujących przemysł hutniczy w Polsce¹⁸. Wokół postaci, po okręgu ułożone zostały – wyszyte złotą nicią i oddzielone dywizorami w postaci kropek – takie wartości jak NAUKA • WIARA • OJCZYŻNA • PRACA¹⁹.

Warto w tym miejscu poświęcić uwagi samemu św. Florianowi – patronowi hutników, który na opisanym sztandarze stanowi ważny symbol. Nie znana jest data jego urodzin. Wiadomo jednakże, że był żołnierzem rzymskim, a nawet oficerem. Został aresztowany w czasie prześladowań zaprowadzonych przez cesarza Dioklecjana. Nakazano spalić mu kadziło prze rzymskim bóstwem, czego Florian uczynić nie chciał. Wszelkimi sposobami chciano odwieść go od wiary chrześcijańskiej, jednakże nie poskutkowały żadne groźby, ani prośby. Biczowano go zatem, rozrywano jego ciało, a ostatecznie przywiązano mu kamień u szyi i wrzucono do rzeki Enns. Jak podaje tradycja miało się to wydarzyć 4 maja 304 roku.

Wyobrażenie Floriana zawarte na sztandarze myszkowskiego „Mystalu” odbiega nieco od tradycyjnych wizerunków ikonograficznych. Ta różnica dotyczy bowiem naczynia. Na sztandarze wyhaftowano kadź odlewniczą, a w ikonografii święty trzyma naczynie, z którego leje się woda na płonące zabudowania²⁰.

Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność” przy Myszkowskiej Fabryce Naczyn Emaliowanych „Światowit”

W popularnie zwanej „Myfaną”, a oficjalnie MFNE „Światowit” związkowcy solidarnościowi dokonali poświęcenia sztandaru 27 września 1981 roku. Konsekratorem był biskup pomocniczy częstochowski – Miłosław Kołodziejczyk²¹.

Stronę główną sztandaru stanowi jasny płat materiału, z wyszytym centralnie wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej. Ubrana jest ona w granatowy płaszcz z drogocennymi kamieniami, na głowie jej widnieje korona, również udekorowana klejnotami. Prawą ręką wskazuje postać Dzieciątka Jezus, które trzyma na lewym ręku. Chrystus ubrany jest w różową sukienkę. W lewej ręce trzyma księgę, prawa zaś uniesiona jest w geście błogosławieństwa. Tuż pod obiema postaciami mały obłok. W górnej części płata po łuku wyhaftowane takie wartości jak: HONOR OJCZYŻNA PRACA. W dolnej części natomiast inwokacja o treści: POD TWOJĄ OBRONĘ | UCIEKAMY SIĘ²².

18 W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*. Warszawa 1996, s. 226.

19 Opis na podstawie materiału ikonograficznego.

20 U. Janicka-Krzywda, *Patron – atrybut – symbol*. Poznań 1993, s. 40.

21 K. Miroszewski przy współpracy z J. Durką, M. Nitą i ks. J. Związkciem, *Po obu stronach Warty...*, s. 324.

22 Opis na podstawie materiału ikonograficznego.

Strona odwrotna sztandaru ma barwę czerwoną (kolor już nieco wyblakły). W lewym górnym narożniku okrągły logotyp zakładu. Poniżej w siedmiu po skosie położonych liniach napis następującej treści: NIEZALEŻNY SAMORZĄDNY | ZWIĄZEK ZAWODOWY | SOLIDARNOŚĆ | MYSZKOWSKA FABRYKA | NACZYŃ EMALIOWANYCH | W MYSZKOWIE | 1980 R. Rok podany na sztandarze odnosi się oczywiście do daty powstania Komisji Zakładowej. Natomiast nazwa związku wyszyta jest, podobnie jak w przypadku sztandaru zakładu „Mystal” czcionką, mającą przypominać solidarycę²³.

Jak wspomniano wcześniej na stronie głównej sztandaru wyobrażono wizerunek Matki Bożej Częstochowskiej. Biorąc pod uwagę sztandary wielu innych komisji zakładowych i zarządów regionu był to zjawisko dość powszechne. Na Podlasiu odwoływano się często do wizerunków Matki Boskiej Ostrobramskiej. Obraz jasnogórski pojawiał się również często na sztandarach solidarnościowych. Być może wynikało to z odwołań do dziejów Polskich – obrony Jasnej Góry przez nawałę szwedzką, ślubu Jasnogórskie króla Jana Kazimierza – być może również była to łączność z ówczesnym przewodniczącym struktur krajowych NSZZ „Solidarność”, który wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej nosił w klapie marynarki. Z kolei w regionie konińskim na sztandarach solidarnościowych wykorzystywano wizerunek Matki Boskiej Bolesnej z Lichenia. Znalazła się ona między innymi na sztandarze Lokomotywowni w Koninie i na sztandarze Zarządu Regionu. Na Ziemi Lubuskiej wykorzystywano często wizerunek czczony w sanktuarium w Rokitnie. Bardzo często zatem odwoływano się do lokalnych tradycji religijnych. Wydawałoby się zatem, że logicznym było w sztandarze „Światowitu” odnieść się do sanktuarium w Leśniowie na przykład. Wybrano jednakże wizerunek częstochowski. Nie ma może już raczej możliwości ustalenia przyczyn tej decyzji.

Wybór ten nie powinien jednakże dziwić z kilku względów. Po pierwsze bliskość Jasnej Góry od Myszkowa (ok. 40 km). Po drugie w dziejach narodu polskiego Jasna Góra jest miejscem szczególnie ważnym, ze względu z jednej strony na wydarzenia historyczne związane z tym miejscem, a z drugiej na sam cudowny wizerunek maryjny. Sanktuarium to istnieje od 1382 roku, czyli od momentu założenia w Częstochowie klasztoru paulińskiego i sprowadzeniu obrazu, który z czasem zasłynął łaskami. Już w 1717 roku obraz został koronowany i była to pierwsza tego typu uroczystość w Polsce²⁴.

23 Opis na podstawie materiału ikonograficznego.

24 *Polskie sanktuaria, kościoły, miejsca pielgrzymkowe*. Wrocław 2003, s. 62-64.

Komisja Zakładowa NSZZ „Solidarność” przy Przedsiębiorstwie Państwowej Komunikacji Samochodowej w Myszkowie

Ostatnim sztandarem solidarnościowym poświęconym w Myszkowie przed wprowadzeniem stanu wojennego, był ten ufundowany przez związkowców z Przedsiębiorstwa Komunikacji Samochodowej. Jego konsekracji dokonał 6 listopada 1981 roku biskup diecezji częstochowskiej – ks. Franciszek Musiel²⁵.

Sztandar ten na stronie głównej, na czerwonym płacie wyobrażał w centralnym położeniu postać św. Krzysztofa, kroczącego w wodzie i niosącego na prawym ramieniu dzieciątka Jezus. Krzysztof ubrany w różową tunikę i granatowy płaszcz. Nad wizerunkiem po łuku położony napis wyszyty złotą nicią o treści: ŚW. KRZYSZTOFIE OPIEKUJ SIĘ NAMI. W dolnej części sztandaru data roczna: 1981 r²⁶.

Na stronie odwrotnej na niebieskim (mocno już wyblakłym) płacie sztandaru wyszyto w górnej części w trzech liniach nazwę związku. Złotą nicią: NIEZALEŻNY SAMORZĄDNY | ZWIĄZEK ZAWODOWY i czerwoną nicią, czcionką stylizowaną na solidarycę „SOLIDARNOŚĆ”. Centralny punkt sztandaru zajmuje powszechnie używane ówczesnie logo Przedsiębiorstwa Komunikacji Samochodowej. Przedstawia on dwa jakby skrzydła spojone wizerunkiem kierownicy, a na jej górnej krawędzi czerwony napis PKS. Pod logotypem dalsza część nazwy, również wyszyta złotą nicią: PRZEDSIĘBIORSTWO | PAŃSTWOWEJ KOMUNIKACJI SAMOCHODOWEJ | W MYSZKOWIE²⁷.

Transportowcy myszkowscy, podobnie jak ich koledzy z zakładów metalurgicznych, oddali się pod opiekę swojego patrona, w tym wypadku św. Krzysztofa. O samym świętym nie za wiele wiadomo, jeśli chodzi o informacje potwierdzone historycznie. Wiadomo, że zginął około 250 roku w czasie prześladowań za panowania cesarza Decjusza. Pozostaje tylko legenda, według której słynął Krzysztof z wielkiej siły. Postanowił więc oddać się na służbę najpotężniejszemu. Rozpoczął służbę u króla, ale kiedy dowiedział się, że ten boi się szatana, oddał się na służbę temu ostatniemu. Szatan jednakże bał się Chrystusa, więc Krzysztof porzucił służbę u pana piekiel. Został chrześcijaninem, ale za pokutę zamieszkał nad Jordanem i przenosił ludzi z jednego brzegu rzeki na drugi. Pewnego dnia o przeniesienie poprosiło go dziecko, jednakże kiedy wziął je na ramiona ciężar przygniół go do ziemi. Na pytanie kim jest,

25 K. Miroszewski przy współpracy z J. Durką, M. Nitą i ks. J. Związkciem, *Po obu stronach Warty...*, s. 325.

26 Opis na podstawie materiału ikonograficznego.

27 Opis na podstawie materiały ikonograficznego.

usłyszał, że dziecko to Chrystus, a on niosą go na ramionach dźwiga cały świat. Stąd pojawiło się nowe imię – Krzysztof – niosący Chrystusa, bowiem do tej pory był on znany pod imieniem *Reprobus* (Odrażający)²⁸.

Ten element legendy – Krzysztof niosący Chrystusa na ramionach – stał się podstawą wyobrażeń ikonograficznych świętego. Widzimy zatem najczęściej go jako olbrzyma z dzieckiem na ramieniu, przechodzącego przez strumień, z maczugą kwitnącą w lewej dłoni. Ten legendarny epizod stał się także podstawą tego, żeby uznać św. Krzysztofa za patrona tych zawodów, które w różnym zakresie wiążą się z transportem, a więc przede wszystkim kierowców²⁹.

Choć historycy myszkowscy podają, że komisje zakładowe NSZZ „Solidarność” powstały we wszystkich zakładach w mieście, a także zawiązała się NSZZ Rolników Indywidualnych, to nie ma informacji o tym, czy pozostałe komisje fundowały i święciły sztandary. Wśród mieszkańców i związkowców krążą co prawda informacje o jeszcze jednym sztandarze, jednakże ani nie udało się ich potwierdzić, ani tym bardziej odnaleźć owego sztandaru.

Jeśli chodzi o kompozycje sztandarów myszkowskich zaprezentowanych wyżej, to nie wyróżniają się on w jakiś szczególny sposób pod względem graficznym. Mają one prostą konstrukcję, podobnie jak większość tego typu sztandarów. Miało na to wpływ wiele czynników. Sztandar jest droгим „produktem”, a więc im bardziej skomplikowany graficznie, tym droższe pociąga za sobą koszty produkcji, a jak wcześniej wspomniano fundowane były one najczęściej ze składek członków poszczególnych komisji zakładowych NSZZ „Solidarność”. Druga kwestia, to projekty wykonywali najczęściej pracownicy, którzy wykazywali się pewną inwencją twórczą, ale nie zawsze umiejętnościami graficznymi.

W przypadku sztandarów myszkowskich zakładów pracy, które zostały opisane wyżej, w każdym z nich wykorzystano elementy religijne. W dwóch przypadkach pojawili się święci patronowie konkretnych profesji – św. Florian i św. Krzysztof. W ostatnim przypadku był to wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej. Znalazły się też pełne nazwy zakładów pracy, a także ich logo typy. Na każdym ze sztandarów wyszyto nazwę „Solidarność” próbując zbliżyć się jak najbardziej do zatwierdzonego wzoru, w którym wykorzystano czcionkę zwaną solidarycą.

Powyższe rozważania skupiły się na opisanu samych sztandarów i ich symboliki. Oczywiście nie wyczerpuje ona całego materiału związanego z tymi

28 W. Zaleski, *Święci...*, s. 422-423.

29 U. Janicka-Krzywda, *Patron – atrybut...*, s. 53.

ważnymi dla związkowców solidarnościowych z myszkowskich zakładów znaków, jakimi były właśnie sztandary. Drugim etapem, stanowiącym kontynuację owych rozważań z pewnością jest odtworzenie ich dziejów, a więc okoliczności fundacji, sposobów pozyskiwania środków finansowych na wyhaftowanie, uroczystości poświęcenia, a przede wszystkim, co niezwykle ważne losy sztandarów po wprowadzeniu stanu wojennego oraz po 4 czerwca 1989 roku. Stanowi to oczywiście oddzielny temat rozważań i prawdopodobnie może być oparty jedynie na „historii mówionej”, w więc na wywiadach z osobami, które działały w owych komisjach zakładowych, a także tych, którzy byli chociażby w pocztach sztandarowych.

Bibliografia

- Bigoszevska W., Wiewióra H. (1974), *Sztandary ludowego Wojska Polskiego 1943-1974*, Warszawa.
- Ciupa R., Rosenbaum S. (2010), *Tarnogórska Solidarność 1980-1981*, Katowice.
- Czajkowski J., Dąbrowski S., Zamojska I. (oprac.) (1994), *Sztandary polskiego ruchu ludowego*, Warszawa.
- Durka J. (2014), *Historia powstania parafii w Myszkowie-Mijaczowie*, [w:] *Język doświadczenia religijnego*, t. VI, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wielkopolski.
- Durka J. (2016), *Ks. Marian Kuzia (1936-1995) – życie i działalność wikariusza i proboszcza w Myszkowie-Mijaczowie*, „Zeszyty Myszkowskie”, nr 3.
- Gołdyn P. (2014), *Analiza historyczna i ideologiczna sztandarów szkół noszących imię Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Komisja Edukacji Narodowej. Kontekst historyczno-pedagogiczny*, red. K. Dormus, B. Popiołek, A. Chłosta-Sikorska, R. Ślęczka, Kraków.
- Gołdyn P. (2014), *Niezwykłe świętowanie na krańcu Polski*, „Gazeta Żywiecka”, nr 12.
- Janicka-Krzywda U. (1993), *Patron – atrybut – symbol*, Poznań.
- Miroszewski K., Durka J., Nita M., Związek J. (2010), *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Myszków.
- Pod sztandarami Solidarności* (2005), Opole.
- Szot A. (2006), *W tym znaku zwyciężysz. Krzyże i sztandary NSZZ „Solidarność” Region Białystok (sierpień 1980-13 grudnia 1981)*, Białystok.
- Szymański J. (2005), *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa.

Szymański J., Zając S. (1998), *Nasze sztandary*, Kraków.

Zaleski W. (1996), *Święci na każdy dzień*, Warszawa.

Znamierowski A. (2003), *Insignia, symbole i herby polskie*, Warszawa.